

BAYRAM KÖSEOĞLU, TEFSİR İLMİ AÇISINDAN SİBEVEYH'İN EL-KİTÂB'I, 152 SS, ANKARA: FECR YAYINLARI, 2022, ISBN: 978-625-8304-14-5.

Faruk GÖRGÜLÜ¹

Öz

Sîbeveyh Amr b. Osmân b. Kanber (ö. 180/796), Basra dil mektebinin en önemli temsilcilerinden biridir. Onun telif etmiş olduğu “el-Kitâb” isimli eser, Arap dili gramerine dair günümüze ulaşan ilk hacimli eser olma hüviyetini haizdir. Söz konusu eser, Arap grameri kapsamında yer alan tüm kavramların temel kaynağı olduğu gibi daha sonra yapılmış olan dil ve gramer bağlantılı çalışmaların da ilk başvuru kitabı olmuştur. Ayrıca bu eser, hem Arap gramerinin oluşumuna hem sistemleşmesine ve hem de tekâmül süreçlerine büyük katkı sağlamıştır. Bu çerçevede eser üzerine yapılmış birçok şerh de bulunmaktadır. Bunun yanında el-Kitâb, kendisinden sonra telif edilen başta filolojik tefsirler olmak üzere daha pek çok tefsir çalışmasının temel kaynaklarından biri olmuştur. Zira Sîbeveyh, eserinde ele aldığı dil kuralına Arapların gündelik kullanımlarından ve şairlerden örnekler verdiği gibi, âyetlerden de deliller getirmiştir. el-Kitâb üzerine yapılan araştırmaların büyük çoğunluğu dil, belâgat, gramer, nahiv gibi Arapçanın farklı konularıyla ilgilidir. Bayram Köseoğlu'nun “Tefsir İlmî Açısından Sîbeveyh'in el-Kitâb'ı” isimli eseri ise el-Kitâb'ın tefsir ilmi bakımından önemini ve değerini ortaya koyan müstakil bir araştırmadır. Bu çalışmada Sîbeveyh'nin “el-Kitâb” isimli eserini tefsir kaynağı bakımından ele alan söz konusu eserin incelenmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sîbeveyh, el-Kitâb, Kur'ân, Âyet, Tefsir İlmî.

¹Dr. Öğr. Üyesi, Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, E-posta: farukgorgulu@duzce.edu.tr, ORCID: 0000.0002-1826-2426.

BAYRAM KÖSEOĞLU, SİBEVEYH'S AL-KİTÂB IN TERMS OF SCIENCE OF TAFSİR, 152 PP, ANKARA: FECR PUBLICATIONS, 2022, ISBN: 978-625-8304-14-5.

Abstract

Sibeveyh Amr b. Osman b. Kanber (d. 180/796) is one of the most important representatives of the Basra language school. The work named "al-Kitâb" compiled by him, has the identity of being the first volumetric work of Arabic grammar that has survived to the present day. The work in question is the main source of all the concepts within the scope of Arabic grammar, as well as the first reference book as well as the first reference book for later studies related to language and grammar. In addition, this work makes a great contribution both to the formation and systematization of Arabic grammar and to the evolution process. There are also many commentaries on this comprehensive work. In addition to this, al-Kitâb has been the main source of many more series of tafsir, mainly philological tafsir, which were written after him. This is because Sibeveyh collected evidences for the language rules he discussed in his work, from the use of Arabs and from the landscapes of poems. Most of the researches on al-Kitâb are related to different subjects of Arabic such as language, rhetoric, grammar and syntax. Bayram Köseoğlu's work named "Sibeveyh's al-Kitâb in Terms of Science of Tafsir" is an independent research that reveals the importance and value of al-Kitâb in terms of the science of tafsir. In this study, it is aimed to examine the mentioned work of Sibeveyh, which deals with the source of tafsir of the work named "al-Kitâb".

Key words: Sibeveyh, al-Kitâb, Qur'an, Verse, Science of Tafsir.

GİRİŞ

Kur'ân-ı Kerîm, Allah'ın tüm insanlığa göndermiş olduğu son evrensel mesajdır. Hidâyet rehberi olarak indirilen Kur'ân'ın (Âl-i İmrân 3/138), gerçek fonksiyonu ancak doğru bir biçimde anlaşıldığında gerçekleşmiş olacaktır. Kur'ân, anlaşılması ve üzerinde düşünülmesi için ilk muhataplarının dili olan Arapça ile indirilmiştir (Zuhruf 43/2-3). Kur'ân'ı doğru bir biçimde anlamak, öncelikle onun dilinin iyi bilinmesine bağlıdır. Bu çerçevede Arapçanın kelime ve cümle yapılarıyla, sarf, nahiv, belagat gibi ilimlerin kavranmasına ihtiyaç vardır. Kur'ân'ın anlamlarını ortaya çıkarmayı amaçlayan tefsir ilmi (Çalışkan, 2017, s. 11) için onunla bağlantılı diğer ilimlerin yanında Arapçanın vazgeçilmez bir şart olduğu gerçektir (Zerkeşî, 1957, 1/13). Çünkü Arapça, Kur'ân'ın en temel unsurlarından biridir. Bu nedenle, edebi bir mucize olan Kur'ân'ı doğru anlamak için Arap dilinin inceliklerine vakıf olmak gereklidir.

Arap dilinin erken dönem öncü âlimlerinden biri olan Sibeveyh'in kaleme almış olduğu "el-Kitâb" isimli eseri, Arap dili grameri, fiil çekimi ve dilbilimi üzerine yazılmış ve günümüze ulaşan ilk eser olma özelliğini taşımaktadır. Söz konusu eser, sadece sarf ve nahiv konularını

içeren bir kitap değil, bunun yanında kıraat, fonetik, belagat ve fıkhu'l-luga ilimlerini de kapsayan oldukça geniş ansiklopedik bir eserdir (Sibeveyh, 1988). Eser, muhtevasında sadece teorik bilgiler bulunmayıp neredeyse her konuya dair verdiği misallerle gramer kurallarını somutlaştıran, sonraki dönemlerde bu alanda telif edilen dilbilgisi eserlerine de ilham kaynağı olan klasik bir şaheserdir (Özbalıkçı, 2009, 37/131). Dolayısıyla eserin muhtevasında yer alan pek çok özellik onu bu alanda telif edilen eserlerin öncüsü yapmıştır. Bu nedenle içerdiği konular ve bunların işleniş usulü, kavramların kullanılışı gibi özellikleriyle el-Kitâb pek çok ilmi esere kaynaklık etmiş bir kitaptır. Öneme binaen söz konusu kitabın birçok şerhi yapılmış ve farklı yönleriyle akademik çalışmalara da konu edilmiştir.

Şüphesiz Kur'ân-ı Kerîm, nahiv bilginleri için en güvenilir ve en sağlam kaynaktır. Arapça dilbilgisi kaidelerinin biçimlenmeye başladığı dönemlerde telif edilen nahiv kitaplarının hemen hemen hepsinde Kur'ân âyetleri nahiv açısından da ele alınmış ve Kur'ân, hem dilin kaynağı kabul edilmiş hem de meydana gelen kurallara temel teşkil eden en sağlam örneklerin (şevâhid) yer aldığı metin olarak kullanılmıştır. Aynı husus Sibeveyh için de söz konusudur (Bulut, 2019, s. 255).

Sibeveyh, konuları ele alırken Arapların günlük kullanımlarından ve şiirlerden örnekler vermekte, bunun yanında Kur'ân ayetleriyle delillendirmektedir. O, mükerrerleriyle birlikte yaklaşık 397 yerde Kur'ân âyetleriyle delil getirmiştir (Türkmen, 2022, s. 21, 30, 47). Bu bağlamda, ele aldığı dil kuralına âyetlerden deliller getirmekte, zaman zaman âyetlerin manalarına dair açıklamalar yapmaktadır. Bazen de âyetlerde yer alan harfler ve kelimeler hakkında tahlillerde bulunmaktadır. Bunun yanında âyetlerin i'rab özellikleri ve farklı okunuşları hakkında da bilgiler vermektedir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde “el-Kitâb”, tefsir ilmi açısından da önemli oranda bilgi ve nakiller içermektedir. Bu eser, öncelikle Arap dili hakkında yazılmış kitaplar olmak üzere, kendisinden sonra kaleme alınan pek çok tefsire de referans olmuştur.

Arap dili üzerine yazılmış bir eser olması nedeniyle kelime ve cümle yapıları, kelimelerin cümledeki konumu, Kur'ân âyetlerinin cümle yapısı ve i'rab durumuna dair yapılan açıklamalar İ'râbü'l-Kur'ân açısından el-Kitâb'ı önemli kılmaktadır. Bu nedenle Sibeveyh'in el-Kitâb'ı, bilhassa âyetlerin dilbilimsel yönden izah edildiği filolojik tefsirlerin yanında, öne çıkan birçok tefsir için de referans olmuştur. Bu bağlamda eser özellikle kendinden sonra telif edilen “Meâni'l-Kur'ân”, “İ'râbü'l-Kur'ân” türü eserlerin başvuru kaynakları arasında yer alır.

Bugüne değin gerek ülkemizde gerekse Arap dünyasında “el-Kitâb” üzerine pek çok çalışma yapılmıştır. (Örnek olarak bk. el Sindî, 1986; Abâde, 2002; el-Hatîb, 2021; Hâtır, 1429; Bulut,

2022). Ancak bu çalışmalar büyük oranda eserin Arap dili bakımından farklı yönlerini ele alan çalışmalardır (Türkmen, 2022, 4-10). Bununla birlikte el-Kitâb'ın muhtevası, yöntemi ve verilen örnekler bu eserin tefsir ilmi açısından da müstakil bir çalışmaya konu edilmesini gerekli kılmaktadır. İşte Bayram Köseoğlu'nun "*Tefsir İlmi Açısından Sîbeveyh'nin el-Kitâb'ı*" isimli eseri, el-Kitâb'ın, tefsir ilmi bakımından ifade ettiği değeri ortaya koymak amacıyla kaleme alınmış kıymetli bir çalışmadır. Nitekim Köseoğlu, eserinin girişinde çalışmasının konusunu ve önemini şu şekilde ifade etmektedir: "*Bu çalışmanın temel konusu hicri ikinci asırda yaşamış olan meşhur dil âlimi Sîbeveyh'in Arap dili grameri üzerine yazmış olduğu el-Kitâb adlı eserinin tefsir ilmi açısından önemidir. Arap dili ve grameri üzerine yazılmış olan bu eserin tefsir ilmiyle ilgili olan yönü ise konular ele alınırken şâhid olarak zikredilen Kur'ân âyetleridir. Zira el-Kitâb'da yer alan âyetler üzerine yapılan tahlil ve değerlendirmeler bu eseri tefsir ilmi açısından incelemeye değer niteliktedir. Ayrıca, Arapçada yer alan harflerin tilaveti ve kıraat ilmiyle ilgili bilgiler de bu eseri konumuz açısından önemli kılmaktadır.*" (Köseoğlu, 2022, s. 13).

Köseoğlu'na göre Arapça olarak indirilmiş olan Kur'ân'ın kıraatinin yanında aynı zamanda anlaşılması için de Arapça bilgisine ihtiyaç vardır. Ayrıca Kur'ân, Arapçanın kurallarının kendisinden istinbat edildiği temel kaynaktır. Nitekim Arap dili üzerine yazılmış eserlerde öncelikle âyetlerden örnekler yer verilmiş olması bunun açık bir göstergesidir. Bunun yanında Kur'ân'ın içerdiği manaları ortaya koymak üzere telif edilmiş olan en eski eserler başta olmak üzere tefsir alanında yazılmış olan eserlerde âyetlerin dil yönünden de tahlil edildiği görülmektedir. Bu husus da Arapçanın Kur'ân tefsiri açısından ne kadar önemli olduğunu göstermektedir (Köseoğlu, 2022, s. 13).

Sîbeveyh'in el-Kitâb'ının tefsir ilmi bakımından önemini ortaya koymayı amaçlayan Köseoğlu'nun bu çalışması, giriş ve dört bölümden oluşmaktadır. Köseoğlu eserin giriş bölümünde (s.13-27) çalışmanın konusu ve önemi üzerinde durmuş, ayrıca yöntem ve kaynaklar hakkında da bilgi vermiştir. Müellif girişte, Arab dili grameri üzerine yazılmış günümüze ulaşan ilk eser olarak kabul edilen Sîbeveyh'in el-Kitâb'ının, içerisinde çok sayıda âyete yer verilmesi, daha sonra telif edilen filolojik tefsirlerle, tefsir alanında yazılmış daha pek çok esere başvuru kaynağı olması, kendisini böyle bir çalışmaya sevk ettiğini söylemiştir. Köseoğlu girişte eser üzerine Arap dünyasında yapılan güncel çalışmalara da atıfta bulunmuş, ancak söz konusu çalışmaların, el-Kitâb'ın tefsir ilmi yönünden ifade ettiği değeri ortaya

koymayı hedefleyen çalışmasından muhteva ve kapsam itibarıyla ayrıldığını belirtmiştir. (s. 13, 14)

Söz konusu çalışmanın önemli bir ayağını tefsir literatürü içerisinde el-Kitâb'a yapılan atıfların tahlili oluşturmaktadır. Bu çerçevede Köseoğlu, başta Ahfeş el-Evsat (ö. 215/830), Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ (ö. 207/822) ve Ebû İshâk ez-Zeccâc'ın (ö. 311/923) Meâni'l-Kur'ân isimli eserleriyle, Zemahşeri (ö. 538/1144), Nesefî (ö. 710/1310), Ebu Hayyan el-Endelûsî (ö. 745/1344), İbn Atıyye (ö. 541/1147) ve Kurtubî (ö. 671/1273) gibi meşhur müfessirlerin tefsirlerinde Sibeveyh'e yapılan atıfları tespit etmiş ve konuya ilişkin tahlillerde bulunmuştur. Bu yolla el-Kitâb'ın tefsir literatüründe kaynak olma vasfı incelenmiştir. Bütün bunlar "el-Kitâb"ın telifinden sonraki süreçte sadece dil bilginlerinin değil, bunun yanında müfessirlerin de önemli bir başvuru eseri olduğunu göstermektedir.

Öte yandan çalışmada el-Kitâb'a atıf yapan bazı müfessirlerin alıntıları müstakil olarak değerlendirilmiş olsa da özellikle niçin bunların tercih edildiği yeterince izah edilmemiştir. Bu çerçevede Taberî, (ö. 310/923), Matürîdî, (ö. 333/944), Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1210), Kurtubî (ö.671/1273) ve Ebû's-Suûd (ö. 982/1574) gibi âlimlerin tefsirlerine yer verilmemiş olması bir eksiklik olarak değerlendirilebilir. Çalışmada dikkat çeken diğer bir husus, konuyla ilgili ahkâm tefsirlerinden söz edilmemiş olmasıdır. Dolayısıyla daha sonra yapılacak olan baskılarda bu bölümün daha da zenginleştirilmesi kitaba ayrıca bir değer katacaktır.

Çalışmanın giriş bölümünde (s. 13-27) el-Kitab'ın müellifi Sibeveyh'in hayatı ve ilmi kişiliği üzerinde durulmuş, hocaları ve öğrencilerinden de kısaca bahsedilmiştir. Ayrıca el-Kitab'ın ilim dünyasındaki önemi ve alanında ifade ettiği değerın tespiti yanında bu eserin kaynak olma vasfı ve üzerine yapılan şerhler ile diğer ilmi çalışmalardan söz edilmiştir. Bu çerçevede söz konusu eserin başta nahiv âlimleri olmak üzere aralarında yedi kıraat imamından birisi olan el-Kisâî'nin (ö. 189/805) de bulunduğu, Ferra, Mazinî (ö. 249/863), Müberred (ö. 286/900) gibi önde gelen pek çok âlim tarafından istifade edildiği, okunup okutulduğu belirtilmiştir. Ayrıca Sibeveyh'in bu eserinin telif edildiği dönemden günümüze değin nahiv ilminin usul ve furuu, kaide ve kuralları, ilmi ıstılahları yanında sarf ilmine dair pek çok bilgiyi de ihtiva eden ilk kaynak olarak kabul edildiği belirtilmiştir. (s. 25, 26)

Köseoğlu çalışmasının birinci bölümünde (s. 31-56) el-Kitâb'da zikredilen âyetlerin açıklanmasına ilişkin yöntemsel uygulamalar üzerinde durmuştur. Yazarın ifadesine göre el-Kitâb'da konular işlenirken ön plana çıkan hususlardan biri istişhad yöntemidir. Sibeveyh, izah ettiği konuya veya tercih ettiği bir görüşe delil olarak Arapların günlük konuşma diliyle, şiiirlerle, hadislerle ve âyetlerle istişhadta bulunmuştur. Bu bağlamda müellif söz konusu

başlıkları ayrı ayrı ele almış ve bunlara ilişkin el-Kitâb'dan örnekler vererek konuyu açıklamıştır. Bu bölümde ayrıca yapılan tahlillerin âyetlerin anlaşılmasına katkısı üzerine değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Diğer taraftan “âyetlerle istişhad” başlığı altında Sîbeveyh'in kaç âyeti delil olarak kullandığı, bunu yaparken hangi usulleri takip ettiği de belirtilmiştir. Ayrıca her bir başlık altında incelenen konulara ilişkin örnekler verilerek mesele daha da anlaşılır hale getirilmiştir. Bunun yanında Sîbeveyh'in istişhad olarak kullandığı âyetleri dil yönünden nasıl tahlil ettiği, kelimelerin Arapça olup olmadıkları, marife veya nekre oluşları gibi hususlardaki görüşlerine işaret edilmiştir. Ayrıca âyetlerde yer alan bazı kelime ve harflerin hangi anlamda kullanıldığı belirtilmiştir. Köseoğlu, Sîbeveyh'in el-Kitâb'ında, âyetlerin nasıl anlaşılacağına dair izahlar yapması, kelime tahlillerine girmesi, ayrıca bunlara anlam vermesi, âyetlerde yer alan haziflerin takdiriyle ilgili izahlarda bulunması, müfessirlerden nakilde bulunması gibi hususlar sebebiyle eserin tefsir ilmi açısından da son derece kıymetli bir çalışma olduğunu vurgulamıştır. (s. 35-55)

Çalışmanın ikinci bölümünde (s. 59-80) Sîbeveyh'in “el-Kitâb”ı, Kur'ân ilimleri açısından değerlendirilmiştir. Bu çerçevede öncelikle Ulûmü'l-Kur'ân'a dair kısaca bilgi verilmiş ve bunların neler olduğuna işaret edilmiştir. Daha sonra el-Kitâb bu ilimler bağlamında değerlendirilerek örneklerle konu izah edilmeye çalışılmıştır. Bu bölümde harflerin mahreç ve sıfatları, idgam, imale ve vasil gibi tilavetle alakalı konuların yanında, İ'râbü'l-Kur'ân, Aksâmü'l-Kur'ân, Garîbü'l-Kur'ân başlıkları altında Sîbeveyh'in eseri incelenmiştir. Ayrıca bu bölümde Sivebeyh'in Hurûf-u Mukattaa, sûre isimleri ve fasıla konusuna ilişkin görüşlerine örneklerle yer verilmiştir. Köseoğlu'na göre Ulûmü'l-Kur'ân'a dair el-Kitâb'da yer alan örneklerden, özellikle İ'râbü'l-Kur'ân'a ilişkin olanlar âyetlerin anlamları açısından son derece önemlidir. Bunun yanında mukatta harfleri, âyetlerde yer alan yeminler, sûre isimleri ve fasıla konusunda Sîbeveyh'in tespitlerinin, bu eserin Ulûmü'l-Kur'ân açısından da son derece kıymetli bilgiler ihtiva ettiği ve bu açıdan önemli bir kaynak olduğunu gösterdiği değerlendirilmiştir. (s. 80)

Kur'ân ilimleri açısından el-Kitâb'ın ele alındığı bu bölümde konu ilgili eser bağlamında değerlendirilmiştir. Ancak Sîbeveyh'in bu kitabının kendisinden sonra telif edilen İ'râbü'l-Kur'ân, Garîbü'l-Kur'ân, Aksâmü'l-Kur'ân gibi başlıca ulûmü'l-Kur'ân türü eserlerde kaynak olarak nasıl yer aldığı örneklendirilmemiştir. Bu hususun da çalışmanın sonraki baskılarında göz önünde bulundurulması faydalı olacaktır.

Üçüncü bölümde (s. 83-105) el-Kitâb, bir tefsir kaynağı olarak ele alınmıştır. Öncelikle bölüme girişte Hz. Peygamber'den itibaren tefsir tarihi hakkında genel bir bilgi verilmiştir. Bu çerçevede sahabe, tabiin ve daha sonraki süreçte tefsirin müstakil bir ilim dalı haline gelişinden itibaren gelişen tefsir hareketleri değerlendirilmiştir. Daha sonra Sibeveyh'in önde gelen öğrencilerinden biri olan Ahfeş el-Evsat (ö. 215/830 [?]), nahiv ve tefsir âlimi Ferra (ö. 207/822) gibi Sibeveyh'e yakın isimlerin Meâni'l-Kur'ân türü eserleri başta olmak üzere, Zeccâc (ö. 311/923) Zemahşerî (ö. 538/1144), Nesefî (ö. 710/1310) ve Ebû Hayyân el-Endelüsî (ö. 745/1344) gibi önde gelen müfessirler için el-Kitâb'ın kaynak olma yönü örneklerle ortaya konulmuştur. Sibeveyh'den yararlanan müfessirlerin sadece bunlarla sınırlı olmadığı bunun yanında İbn Atıyye, Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1210), Kurtubî ve Beyzâvî (ö. 685/1286) gibi meşhur müfessirlerin de bu eserden önemli ölçüde atıfta buldukları belirtilmiştir. Ancak bunlar müstakil olarak ele alınıp değerlendirilmemiştir.

Özetle bu bölümde erken dönemden itibaren tefsir alanında yazılan eserlerden başlayarak, Tefsir Tarihinde muteber kabul edilen neredeyse tüm eserlerde az ya da çok el-Kitâb'a atıfta bulunulmasından hareketle, Arap dilinin en önemli ve temel kaynaklarından biri olarak kabul edilen bu eserin aynı zamanda tefsir ilmi açısından değerli bir kaynak olduğu ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Dördüncü bölümde ise (s. 109-135) kıraat ilmi açısından el-Kitâb'ın önemi vurgulanmaya çalışılmıştır. Bu bölümde kıraatler hakkında verilen kısa bir bilgiden sonra Sibeveyh'in kendi dönemindeki kıraat âlimleriyle ilişkisi yanında, sonraki dönemlerde yaşamış olan kıraat âlimlerinin el-Kitâb'dan istifade etmesi hususunda birtakım tespitler yapılmıştır. Bunun yanında Sibeveyh'in konuları ele alınırken örnek olarak zikrettiği âyetler hakkında yapmış olduğu kıraatle ilgili nakiller ve âyetlerin farklı kıraatlerine dair izahların kıraat ve tefsir ilimleri açısından önemi üzerinde durulmuştur.

Kıraat ilimleri çerçevesinde Kur'ân harflerinin okunuşu, mahreç ve sıfatları hakkında verilen bilgiler, idgam, imale ve tahkik gibi tilavetle ilgili hususların yanında âyetlerin farklı okunuşlarına dikkat çekilmiş, ayrıca kıraatler arasında yapılan tercihlere ve gerekçelerine dair izahlar ile okuyuş farklılıklarının manaya etkisine dair yapılan açıklamalara işaret edilmiştir. Söz konusu kitapta yer alan bütün bu açıklamaların kıraat ilmi açısından da bu eserin önemli bir değer olduğunu gösterdiği vurgulanmıştır. Âyetlerin manasına etkisi dikkate alındığında, kıraat farklılıklarının tefsir ilmi açısından önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Eserin sonuç bölümünde ise çalışmaya dair sonuç ve bulgulara işaret edilmiş, genel bir değerlendirme yapılarak çalışmaya son verilmiştir. Bu çerçevede el-Kitâb üzerinde yapılan çalışmalardan söz

konusu kitabın Arab dili konusunda otorite olduğu ve alanında yazılmış ilk ve eşsiz bir kitap olduğu vurgulanmıştır.

Köseoğlu, eserini kaleme alırken başta tetkik etmiş olduğu el-Kitâb olmak üzere, zengin bir literatürden yararlanmışır. (s.137-146) Bu çerçevede çalışmada zikredilen müellifler ve eserleri hakkında bilgi verirken birinci el tabakat kaynaklarına müracaat etmiştir. Bunun yanında yeri geldikçe muhtevaya uygun Türkçe ve Arapça pek çok akademik çalışmadan da istifade etmiştir. Ayrıca kitapta gerek şahıslar gerekse eserleri hakkında derli toplu tahlillere ulaşabilmek adına ilgili ansiklopedi maddelerine de müracaat edilmiştir. Müellif, bu çerçevede Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi'nin bazı maddelerinden de istifade etmiştir.

Diğer taraftan yazar, el-Kitâb'da yer alan bilgiler ve yapılan nakillerin Ulûmü'l-Kur'ân açısından değerlendirilmesi bağlamında Kur'ân ilimleri ve tefsir usulü sahasında yazılmış başlıca kaynaklardan da istifade etmiştir. Ayrıca, çalışmada yer verilen birtakım kelime ve kavramların tahlil edilmesinde temel Arapça lügatlerine başvurmuştur. Bunun yanında çalışmanın kıraat ilmiyle ilgili hususlarının ele alındığı bölümünde başta İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429) olmak üzere konuyla ilgili olan müelliflerin eserlerine başvurulmuştur. Ayrıca bu çerçevede yeri geldikçe güncel kaynaklara da müracaat edilmiştir. Ancak söz konusu çalışmada Endülüslü kıraat âlim Ebû Amr ed-Dânî'ye (ö. 444/1053) başvurulmamış olması eser adına bir eksiklik olarak değerlendirilebilir.

Netice itibarıyla söylemek gerekirse yaklaşık on iki asır önce yazılan ve Arapça dilbilgisi alanında bize ulaşan ilk ve en kapsamlı eser olan el-Kitâb, günümüze kadar yapılan nahiv ve sarf çalışmalarında hep ilk kaynaklar arasında yer almıştır. Eser üzerine yapılan çalışmaların büyük oranda Arap dilinin farklı konularına dair olması, tefsir açısından hakkında müstakil ve kapsamlı bir çalışmanın bulunmayışı eserin bu alanda bir çalışma yapılması ihtiyacını intaç etmiştir. Bu açıdan değerlendirildiğinde Bayram Köseoğlu'nun "*Tefsir İlmi Açısından Sibeveyh'in el-Kitâb'ı*" başlıklı bu çalışması söz konusu ihtiyacı önemli ölçüde karşılayacak ve ileri düzeydeki araştırmalara da öncülük edecek ölçüde hem özgün ve hem de değerli bir eserdir. Bu çalışma; dil ve üslubunun sade ve anlaşılır olması, zengin bir literatür kullanılarak hazırlanması, konuların bütünlük içinde ve sistemli bir şekilde ele alınması, müellifin konuya olan vukufiyeti ve özgün değerlendirmeleri, alana ait teknik bilgi ve tespitleri, kendi alanında daha sonra yapılacak bilimsel araştırmalara önemli bir literatür katkısı sağlaması nedeniyle konuya ilgi duyan akademisyenler ve araştırmacılar için ciddi bir kaynak özelliği

taşımaktadır. Bununla birlikte çalışmaya dair yer yer ifade ettiğimiz bazı hususların ileriki baskılarda yeniden gözden geçirilmesi faydalı olacaktır. Ayrıca Sibeveyh'in istişhad metodunun Kur'ân âyetleriyle nasıl ortaya konulduğu ve bunun Arap dili üzerindeki etkilerinin neler olduğu konusunda eş zamanlı olarak yapılmış bir çalışma olan ve 2022 Aralık ayında basılan Dr. Muhammed Türkmen'in "*Sibeveyh'in Âyet ve Kırâatlere Yaklaşımı*" (Ankara: İksad Yayınları, 2022) eserini de burada zikretmek yerinde olur.

KAYNAKÇA

- Bulut, A. (2019). "Sibeveyh'in Kırâatlere Yaklaşımı". *Kur'an ve Yorumu -İlk Üç Yüz Yıl-*. İlim Dallarının Düşünce Temellerini Araştırma Enstitüsü.
- Bulut, A. *Nahvin Öncülerinden Sibeveyh*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2022.
- Çalışkan, İ. (2017). *Tefsir Usûlü*. Ankara Okulu.
- Hatîb, A. (2021). *el-Kırââtü'l-Kur'âniyye fi Kitâbi Sibeveyh*. Müessesetü'd-Duhâ.
- Hâtır, S. Y. (1429). *Menhecu Sibeveyh fi'l-istişhâd bi'l-Kur'âni'l-Kerîm ve tevcîhi kırâetihî ve meâhizi ba'zi'l-muhaddisin aleyhi*. Mektebetü'r-Rüşd.
- Komisyon. (2014). *Kur'an Yolu Meâli*. Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Muhammed İbrahim, A. (2002). *eş-Şevâhidü'l-Kur'âniyye fi Kitâbi Sibeveyh*. Mektebetü'l-Âdâb.
- Köseoğlu, B. (2022). *Tefsir İlmi Açısından Sibeveyh'in el-Kitâb'ı*. Fecr Yayınları.
- Özbalıkcı, M. R. (2009). "Sibeveyhi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/130-134. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Sibeveyh, A. *el-Kitâb*. (1988). Mektebetü'l-Hâncî.
- Sindî, N. A. (1986). *el-Kırâât fi'l-Kitâb li-Sibeveyh*. Câmi'atü Ümmi'l-Kurâ, Külliyyetü'l-Lügati'l-Arabiyye. (Yüksek Lisans Tezi).
- Türkmen, M. (2022). *Sibeveyh'in Âyet ve Kırâatlere Yaklaşımı*. İksad Yayınları.
- Zerkeşî, B. (1957). *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an*. Dâru İhyâ'i'l-Kütübi'l-Arabiyye.